

ЛІЛІЯ ВЫГОННАЯ

«Культура мовы – адзін з важнейшых элементаў чалавечай культуры. У маўленні, у слове чалавек выкрывае сваё ўнутранае “я”, сцвярджае сябе як асобу. Ступень валодання мовай, шырыня і свабода карыстання моўнымі сродкамі ў іх вуснай і пісьмовай формах шмат у чым вызначаюць месца чалавека ў грамадскім жыцці», – напісала ў адной са сваіх кніг вядомы беларускі лінгвіст, доктар філалагічных навук, галоўны навуковы супрацоўнік Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі Лілія Ціханаўна Выгонная. Гэтыя словы падаюцца вызначальнымі для яе асобы, бо ўсё сваё самастойнае жыццё Л. Выгонная прысвяціла выключна важнай і актуальнай агульнаграмадскай праблеме – вывучэнню фанетычнага ладу беларускай мовы і папулярызацыі навуковых даследаванняў.

Нарадзілася Лілія Выгонная 3 верасня 1942 г. у г. Мары (Туркменістан) у сям’і ваеннаслужачага. У 1949 г. пайшла ў першы клас Балбасаўскай сярэдняй школы Аршанскага раёна. Пасля заканчэння школы ў 1959 г. наступіла на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Згодна з тагачаснай традыцыяй, заняткі на першым курсе аддзялення рускай мовы і літаратуры сумяшчала з працай бібліятэкара Дома афіцэраў. На працягу ўсіх гадоў вучобы была старастай навуковага гуртка, выступала з паведамленнямі і дакладамі на студэнцкіх навуковых канферэнцыях у Мінску і Харкаве. Менавіта тады ў Л. Выгоннай сфарміравалася цікавасць да разнастайных пытанняў тэарэтычнага мовазнаўства. У час летніх канікулаў выязджала ў дыялекталагічныя экспедыцыі разам з навукоўцамі БДУ і Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР.

З восені 1964 г. Лілія Выгонная залічана на пасаду малодшага навуковага супрацоўніка сектара агульнага і славянскага мовазнаўства Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа. Пачалася самастойная навуковая праца. Пад кіраўніцтвам прафесара Віктара Мартынава яна падрыхтавала і ў 1969 г. паспяхова абараніла кандыдацкую дысертацыю па дыялектнай лексікалогіі, у якой на падставе сабранага вялікага фактычнага матэрыялу ўпершыню ў беларусістыцы пераканальна абгрунтавала

падзел Палесся на тры асобныя зоны (усходнюю, цэнтральную і заходнюю), а таксама паказала сувязі палескай земляробчай лексікі з адпаведнымі найменнямі ў іншых славянскіх мовах (у тым ліку заходне- і паўднёvasлавянскіх) [2]. Асноўныя вынікі даследавання пазней былі апублікаваны ў калектыўнай манаграфіі «Лексіка Палесся ў прасторы і часе» (1971 г.). Гэтая праца засведчыла вялікі навукова-творчы патэнцыял аўтара, яе несумненныя здольнасці і навуковы талент. Амаль паўтары сотні разнастайных навуковых публікацый у галіне фанетыкі і лексікалогіі беларускай мовы, надрукаваныя Ліліяй Выгоннай, сталі важкім укладам і каштоўным здабыткам усёй нацыянальнай лінгвістыкі.

Паступова даследчыца вылучылася ў аднаго з найбольш паважаных і аўтарытэтных на Беларусі фанетыстаў, што пераканальна даказала яшчэ раз у 1992 г. бліскучай абаронай доктарскай дысертацыі па беларускай фаналогіі [1]. Праца стала першым у беларускім мовазнаўстве даследаваннем рытмічна-меладычнай арганізацыі беларускага маўлення, дзе прыведзены колькасныя і якасныя паказчыкі тэмпаральнай варыятыўнасці, паказана дыферэнцыяльная і рытмічная роля слоўнага націску, вызначаны лінгвістычная значымасць суперсегментных з'яў, прыцыпы сінтагменнага падзелу фраз і рэлевантныя класіфікацыйныя прыметы інтанацыйных сродкаў беларускай літаратурнай мовы. Абароне дысертацыі папярэднічала публікацыя манаграфіі «Інтанацыя. Напіск. Арфаэпія» (1991 г.).

Пасля кожнай з гэтых знакавых і адметных падзей была напружаная праца, шматлікія цікавыя і важныя для маладой беларускай фанетычнай школы доследы ў толькі што створанай лабараторыі эксперыментальнай фанетыкі і як вынік – новыя публікацыі. Лілія Выгонная – суаўтар калектыўных манаграфій «Галосныя беларускай мовы» (1975 г.), «Фанетыка слова ў беларускай мове» (1983 г.), «Фанетыка беларускай літаратурнай мовы» (1989 г.), хрэстаматыі «Вусная беларуская мова» (1990 г.), прысвечанай маўленню носбітаў роднай мовы. Кожная з названых прац – знакавая і адметная ў айчынным мовазнаўстве, паколькі ўпершыню на падставе эксперыментальных даследа-

ванняў у іх вывучана, апісана і ахарактарызавана фанетычная структура беларускай мовы ад асобнага гука да ўсёй сістэмы.

Шмат гадоў даследчыца ўваходзіла ў склад Міжнароднай рабочай групы Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа (АЛА). Тут Лілія Выгонная сцвердзілася як таленавіты вучоны, высокапрафесійны спецыяліст у сваёй галіне, тактоўны калега і выдатны таварыш. Праца ў АЛА не толькі спрыяла яе навуковаму росту, але і садзейнічала ўмацаванню ў гэтай міжнароднай арганізацыі аўтарытэту беларускай фанетычнай школы, пашырэнню ў замежнай лінгвістычнай навуцы ідэй, прынцыпаў і падыходаў нашых мовазнаўцаў. Выступленні даследчыцы ў дыскусіях па самых розных складаных пытаннях заўсёды вылучаліся грунтоўнасцю, аргументаванасцю, шчырыя навуковага кругагляду, нестандартнасцю мыслення, выключнай павагай да апанентаў і калег. Таму невыпадкова, і гэта ўсе, хто меў шчасце быць знаёмым з Ліліяй Выгоннай, працаваць з ёй, таксама з любоўю і павагай ставіліся да яе. У неформальных стасунках яна заўсёды была душой кампаніі, вясёлай, гаваркой, аптымістычнай, з ёй было добра і спакойна.

Лілія Выгонная імкнулася пазнаёміць з вынікамі сваёй навуковай працы як мага больш шырокае кола людзей. У 1991 г. у серыі «Скарбы мовы», прызначанай для вучняў сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту, яна выдала брашуру «Ад гука да літары», дзе ў даступнай папулярнай форме расказала чытачу пра суадносіны вуснай і пісьмовай формаў мовы, вызначыла найбольш яркія адметнасці інтанацыі і націску ў беларускай літаратурнай мове, паказала, як з дапамогай арфаграфічных і пунктуацыйных сродкаў перадаецца гукавы лад мовы. Пазней у серыі «Бібліятэка настаўніка беларускай мовы і літаратурь» выйшла яе кніга «Фанетыка беларускай мовы ў школе» (1995 г.). Зыходзячы з тэзіса прыярытэтнасці фанетычных ведаў пра мову перад іншымі («у індывідуальным развіцці кожнае дзіця ў першую чаргу засвойвае інтанацыю і гукавы склад і толькі потым лексіку, граматыку і сінтаксіс»), аўтар паслядоўна і грунтоўна, з улікам школьнай праграмы, падала апісанне інтанацыі, націску і гукавога ладу беларускай мовы.

Да асноўных раздзелаў фанетыкі пасля тэарэтычнага матэрыялу змешчаны практыкаванні, многія з якіх даволі займальныя, нетрадыцыйныя, часам жартаўлівыя, што павінна істотна ажывіць працэс навучання і актывізаваць цікавасць да прадмета ў многіх навучэнцаў. Былі яшчэ шматлікія артыкулы ў самых розных выданнях, у тым ліку і ў часопісе «Роднае слова».

На вялікі жаль, 15 снежня 2001 г. Ліліі Ціханаўны Выгоннай не стала. Пражыта яркае, багатае і насычанае жыццё. Зроблена надзвычай многа, таленавіта, грунтоўна. Пакінута яркая старонка ў гісторыі беларускага мовазнаўства, якая ніколі і нікім, упэўнены ў гэтым, не будзе забытая. І кожная новая сур'ёзная праца ў галіне фанетыкі беларускай мовы абавязкова напачатку будзе змяшчаць пераказ ідэй і вынікаў даследаванняў Ліліі Выгоннай – Чалавека, Грамадзяніна, Вучонага. Таму гэты нарыс можна закончыць словамі Рыгора Барадуліна: «Блакiт абмерваюць крылы бусловыя, жыць клапаотна, буркотна рачулцы. Кажу Вам сыноўняй удзякі словы я тады, калі Вы iх ужо не расчуеце». На вялікі-вялікі жаль.

Літаратура

1. Выгонная, Л. Т. Белорусская суперсегментная фонетика : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Л. Т. Выгонная ; Ин-т языкознания АН Беларуси. – Минск, 1992. – 48 с.
2. Выгонная, Л. Т. Полесская земледельческая лексика. Типологическая и ареальная дифференциация : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Л. Т. Выгонная ; Ин-т языкознания АН БССР. – Минск, 1969. – 15 с.

ВЯЧАСЛАЎ ВЯРЭНІЧ

Жыццёвы шлях гэтага вучонага падобны да многіх іншых яго ровеснікаў, што з'явіліся на свет і правялі дзіцячыя і юнацкія гады ў вясковым асяроддзі. Яно своеасабліва ўплывае на фарміраванне чалавека і часта становіцца аб'ектам навуковых даследаванняў на ўсё будучае жыццё. Так сталася і з Вячаславам Лявонцэвічам Вярэнічам – кандыдатам філалагічных навук, мовазнаўцам, старшым навуковым супрацоўнікам Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі.